

BERLİN KONGRESİ'NDEN YAKOVA'DA KATLİNE KADAR MÜŞİR MEHMED ALİ PAŞA (HAZİRAN-EYLÜL 1878)

Hasip SAYGILI*

ÖZET

Macarlı Mehmed Ali Paşa (1827-1878) olarak bilinen 19. Yüzyıl Osmanlı tarihinin önemli bir siması Türkiye'de akademik çevrelerde yeterince tanınmamaktadır. Paşa'nın adı daha ziyade şöhret sahibi olmuş soyundan gelmiş Nazım Hikmet; Mehmet Ali Aybar gibi kimselerle ilgili tartışmalarda dile getirilmektedir. Bu çalışmada Müşir Mehmed Ali Paşa'nın hayatının son üç ayındaki faaliyetleri arşiv belgelerinden de faydalanılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Mehmed Ali Paşa her kademedeki işini ciddiyetle yapmaya çalışan dürüst, nitelikli, fedakâr, cesur ve vatansever bir kimse olmasına rağmen popüler söylemde haksız bir şekilde soyundan ötürü eleştiriye uğramıştır.

Anahtar kelimeler: Mehmed Ali Paşa, Berlin Kongresi, Arnavut, Prizren Ligi, Yakova

ABSTRACT

A prominent character of 19th Century Ottoman history, Mehmed Ali Paşa (b1827- d1878), known as "Macarlı", has not attained the recognition he deserves among Turkish academic circles. He is usually mentioned in polemics concerning his better known descendants such as Nazım Hikmet and Mehmet Ali Aybar. The present study is an attempt to shed light on the last three months of the Paşa's life with some help from archive documents. Mehmed Ali Paşa despite his dedication to his duties at all stages of his career, his honesty, qualifications, his self sacrificing, brave and patriotic stance, has been unduly criticized in popular discourse due to his ethnic origin.

Keywords: Mehmed Ali Pasha, Congress of Berlin, Albanian, Prizrend League, Djakovica

Macarlı lakabıyla¹ bilinen Müşir Mehmed Ali Paşa 18 Kasım 1827 tarihinde Magdeburg şehrinde hügno denilen Fransız Protestan mezhebine mensup bir aileden "Ludwig Carl Friedrich (Louis Charles Frederic) Detroit" olarak doğmuştur. Erken yaşlarda annesi Henriette Severin'i kaybetmiştir. Babası

* Dr., Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, hasipsaygili@gmail.com

¹ Macarlı denilmesi galattır, aslı Almandır (Mehmed Esad 1310: 241). Erken Cumhuriyet döneminin popüler bir kaynağına göre paşaya Macarlı denilmesi çocukluğunun Almanya'da geçmesindedir (İbrahim Alaettin, 1933-1935: 1037).

müzik profesörü Varşovalı Carl Friedrich (Charles Fredric) Detroit de borçlar içinde ölünce kimsesizler yurdunda kalmak zorunda kalmıştır. 14 yaşında bir tüccarın yanında kısa bir süre çırak olarak çalıştıktan sonra bir gemiye muço olarak girmiş, gemi bir yolculuğu sırasında Bebek'te demirliyken Osmanlı Devletine iltica etmiştir. Âli Paşa'nın himayesine giren Carl Detroit Müslüman olarak Mehmed Ali adını almıştır. Mehmed Ali büyük bir arzu ile Türkçe öğrenmiş ve Harbiye'ye kabul edilmiştir (Kornrumpf 1980: 11-12).²

Mehmed Ali Harbiye'nin 6. dönemi mezunları arasında 1853 yılında Kırım Harbi'nin çıkması yüzünden erkân-ı harp eğitimi tamamlanmadan bir yıl önce, kurmay diploması verilmeden kıtaya çıkarılmıştır (Mehmed Esad 1310: 241). Kırım Harbinde Şumnu'da Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa'nın karargâhında görev yapan Mehmed Ali 1862 Karadağ Seferinde de paşanın maiyetinde bulunmuştur. 1869 yılında generalliğe terfi eden Mehmed Ali Paşa (Sedes 1946: 180) 1873 yılında Yunan sınırında 300 Arnavut eşkiyayı astırarak (Kornrumpf 1980: 13) asayişini sağlamış ve 1875 yılında ferik olmuş ve 1876 Hersek olaylarında Yenipazar kolordusu komutanlığına getirilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Yenipazar Komutanı iken 6 Temmuz 1877 tarihinde 49 yaşındayken müşir (mareşal) olmuştur (İ DH, 749/61191, 23 C 1294). Mehmed Ali Paşa 19 Temmuz 1877 tarihinde Tuna Ordusu Umum Kumandanlığına tayin (C AS, 933/40391, 8 Recep 1294) edilmişse de kısa bir süre sonra başarısız bulunarak³ 2 Ekim 1877'de görevden azledilmiştir (C AS, 1090/48093, 23 Ramazan 1294). Bu azilden sonra kısa süreli olarak Bosna Umum Kumandanlığı (İ DUİT, 138/52, 21 Ş 1295) ve sonra Sofya Ciheti Kumandanlığına atanan Mehmed Ali Paşa 1877 sonlarında İstanbul'a çağrılarak Heyet-i Müşavere-i Harbiye Riyasetine getirilmiştir (İ DH, 761/62084, 18 Z 1294). Bir ara Girit Fırka Komutanlığına tayini düşünülmüşse de Sultan 25 Aralık 1877 tarihinde "*şimdilik tehir*" etmiştir (İ DH, 761/62084, 18 Z 1294). Daha sonra Mehmed Ali Paşa'nın aktif bir görev olmayan Dar-ı Şura-yı Askeri azalığına getirildiği görülmektedir.

Bu makalede ağırlıklı olarak Mehmed Ali Paşa'nın Berlin Kongresi Murahhaslığına seçilmesinden 6 Eylül 1878 günü Yakova'da Arnavut isyancılar tarafından katledilinceye kadarki yaklaşık üç aylık faaliyetleri incelenecektir.

Berlin Kongresine Murahhas

1877-1878 Rus harbinden ağır bir mağlubiyetle çıkmış olan Osmanlı Devleti 3 Mart 1877 tarihinde imzaladığı Ayastefanos Andlaşması ile neredeyse

² Bu makaleden haberdar olmamı sağlayan ve 25 Aralık 2009 günü Mehmed Ali Paşa'nın Yakova'daki mezarını ziyaretimde rehberliğimi yapan Prizrenli araştırmacı, yazar ve sanatçı Raif Vrmiça'ya şükran borçluyum.

³ Kendisinden ümit edilen başarıyı gösterememesinin sebebi emri altındaki komutanların verdiği emirleri yerine getirmemeleri ve Saray'ın kendisine yardımcı olmamasıydı (Sedes 1946: 181).

Arnavutluk hariç Avrupa topraklarının tamamını kaybetti. Söz konusu antlaşma şartlarını kendi politikalarına aykırı gören İngiltere ve diğer Büyük Güçler, Rusya'yı Berlinde toplanacak bir kongrede yeni bir antlaşma yapmaya mecbur bıraktılar. Berlin Kongresi'nin 13 Haziran 1878 günü toplanması kararlaştırıldı. Diğer devletlerin başbakan ve/veya dışişleri başkanlarıncı temsil edileceği Berlin Kongresine baş murahhas olarak Hariciye Nezareti memurlarından Aleksandr Karatodori Efendi⁴ seçildi. Berlin'e gitmeden kendisine vezirlik rütbesi rütbesi verildi (Akyıldız 2011: 87) ve Nafia Nezaretine tayin edildi. Delegasyon başkanlığına paşa rütbesi taşıyan bir Rum'un getirilmesi ile Babıalı sınırları içinde etnisite ve din farkı tanımadığını göstermiş olacaktı (Kurat 1968: 118).

Karatodori Paşa'nın birinci murahhas olarak seçilmesinden sona ikinci murahhas olarak Sultan Abdülhamid'in "*bendegân-ı müslime'den bir ehlinin*" bulunmasını irade ettiği bilinmektedir. Sadrazam Safvet Paşa'nın Ahmed Muhtar Paşa ve Mehmed Ali Paşa'dan birisinin seçilmesini teklif etmesi (Y EE, 43/4, 6 C 1295) üzerine Sultan, Ahmed Muhtar Paşa'nın Erkân-ı Harbiye Riyasetinde "*yeni tensikat ve teşkilatla*" meşgul olmasından ötürü Dar-ı Şuara-yı Askeri azası bulunan Mehmed Ali Paşayı "*göreve yeterliliğinden*"⁵ ötürü seçtiğini 4 Haziran 1878 günü bildirmiştir (YE, 42/211, 6 C 1295). Padişahın tayin iradesinde övülecek vasıflara sahip paşanın murahhaslık vazifesinde de bu niteliklerin "*asar ve faaliyetini ibraz ve isbat edeceği*" beklentisi ifade edilmiştir.

Mehmed Ali Paşa'nın Almanca(İnal 1982: 842) ve dönemin diplomasi lisanı Fransızca'ya yüksek hâkimiyeti (Kurat 1968: 118), ileri haritacılık bilgisi (Pâkalın 1944: 246) askeri konulara vukufiyeti ve hudut hatlarının değişeceği bölgeyi yakından bilmesi delege görevine seçilmesinde etkili olmuştur. Popüler bir tarih yazarının Mehmed Ali Paşa'nın Bismark'ın Sultan'a tavsiyesi ile tercih edildiği (Kutay 1965: 1696) yönündeki iddiası eleştiriye değmeyecek derecede naiftir.

Karatodori ve Mehmed Ali Paşalara verilecek talimatın⁶ hazırlanmasının gecikmesi ve kendilerini götüren İdare-i Mahsusa vapurunun Berlin'e kalkacak treninin kalkmasından önce Varna'ya ulaşamaması sebebiyle kongrenin 13 Haziran'daki açılışında Osmanlı Devletini sadece üçüncü delege olan Berlin Sefiri Sadullah Paşa temsil etmişti (Abdurrahman Şeref Efendi 1985: 133). Karatodori Paşa ve Mehmet Ali Paşa 17 Haziranda yapılan ikinci oturuma yetişebilmişlerdi (Berlin Kongresi Protokolleri 1298: 10).

⁴ Osmanlı Devleti'nin son vakanüvisinin görüşüne göre Karatodori Paşa, Avrupa'da öğrenim görmüş, bilgin ve olgun birisiydi (Abdurrahman Şeref Efendi 1985: 233).

⁵ Kifayet-i mülabesesi.

⁶ Bu talimatı Karatodori Paşa raporunda özetler. Rumeli ile İstanbul arasında kopukluğun giderilmesi, Varna kalesinin elde tutulması, Sırbistan ve Karadağ'ın Arnavutlarla meskûn topraklara karşı aşırı genişlemesinin önlenmesi bu talimatın önemli maddeleri arasındadır(Bareilles 1919: 83).

Almanya delegasyonu başkanı olan Şansölye Prens Bismark daha kongrenin başlangıcında Osmanlı temsilcilerine kaba bir şekilde bu kongrede kendilerinin pek söz hakkı olamayacağı anlamında sözlerle uyarmıştır (Baykal 1988: 205-206). Almanya delegasyonunda bulunan Prens Hohenlohe'e kongrenin açılışının üçüncü gününde bir bakanın köpeğini kast ederek *"Bu köpek mükemmel bir şekilde eğitilmemiş, kimi ısıracağını bilmiyor. Bilsen Türkleri ısırırdı"* ifadesi (Curtius 1906: 216) Osmanlı Devletine hangi noktadan baktığını göstermiştir. Aynı görüşmede Türk delegasyonu içinde tek Müslümanın Magdeburglu olduğunu (Curtius: 216) da söyleyerek Mehmed Ali Paşa'ya antipatisini kendi heyetinden birisine ifşa etmiştir.

Hoşnutsuzluğunu basın yoluyla da açığa vurmaktan çekinmeyen Prens Bismark'a göre Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı heyetinde yer alması Almanya İmparatoru'nun kendisini yaralanmış hissetmesine neden olmuştur ve Şansölyesi Kayserinin şerefini hatırdan tutmak mecburiyetindedir. Bu yüzden *"Mehmed'in on bir yaşında bir çocukken bir Alman gemisinden kaçmış olmasını pek âlâ anlayabilirim, ben de belki aynısını yapardım.; ama onun Fransız ve Alman soyundan gelen bir kişi olarak, Türkleşmesi ve Türk olup kariyer yaptıktan sonra buraya gelmesi ve yeni inancı ile eski vatandaşları önünde gururlanması, ardından da Hristiyan Avrupa'nın temsilcileri karşısında kendi inanışının çıkarlarını koruması sonucu, kendisine karşı takındığım tavır haklı buluyorum."* diyecektir [The Times 1903: 5, (Saygılı 2014: 57) den]. Dönemin ricalinden Mahmud Celaledin Paşa da meşhur eserinde Bismark'ı haklı bulacak şekilde Mehmed Ali Paşa'nın sonradan Müslümanlığa geçmiş olmasını *"Alman Devleti nezdinde itibardan düşmesine sebep"* (Mahmud Celalettin Paşa 1983: 622) göstermiştir.⁷ Kongre sonunda Osmanlı Sefaretinin verdiği protokol yemeğine Prens Şansölye hasta olduğunu bildirerek, Rus Başvekili Gorçakov gibi katılmayacaktır (Akyıldız 2011: 92).

Türk Ansiklopedisi (Parmaksızoğlu 1976: 400) ve İzahlı Osmanlı Kronolojisi (Danışmend 1972: 315) gibi kaynaklarda iddia edilen Mehmed Ali Paşa'nın Bismark tarafından tahkir edildiği için kongre oturumlarına katılmadığı iddiası incelediğimiz kongre tutanaklarına göre ve delegasyon başkanı Karatodori Paşa'nın raporuna göre dayanaksız görünmektedir.

Kongre'nin 4 Temmuz 1878 günü yapılan 12. oturumunda Karadağ ve Sırbistan hudutları konusu görüşülürken söz alan Mehmed Ali Paşa *"din ve ırkça münasebeti olmayan kavimleri yabancı bir milletin hükmü altına sokmaktan"* kaçınılması gerektiğini ifade ile *"ahalisi Müslüman Arnavutlar olan Plava ve Gosinye ile ahalisi Katolik olan Bar'ın Karadağ'a ilhakının adaletsizlik"* olacağını söylemiştir. Aynı şekilde ahalisinin tamamı Boşnak olan Kolaşin'in de stratejik nedenlerle Osmanlı Devletinde kalması gerektiğini

⁷ Fikrimizce Celaledin Paşa'nın Müşir Mehmed Ali Paşa'yı sorumlu göstermesi problemlidir. Bismarck Karatodori Paşa'ya, Mehmed Ali Paşa'ya gösterdiği kabalıktan daha azını sergilemiş değildir. Söz konusu dönemde birçok general ve diplomatın bugün profesyonel sporcuların çok farklı ülkelerin takımlarında hizmet görmesi gibi değişik devletlerde sözleşmeli olarak hizmet yapmaları doğal karşılanıyordu.

ileri sürmüştür. Karadağ'ın mevcut hudutları genişletilmek isteniyorsa halkı Karadağ ile çoğu aynı ırk ve mezhepten olan yerlerin verilmesini teklif etmiştir (British and Foreign State Papers 1885: 1006 ve Berlin Kongresi Protokolleri 1298: 154). Esasen daha kongreye gidilirken Osmanlı delegasyonuna Arnavutlarla meskûn arazinin geniş bir şekilde Karadağ ve Sırbistan'a bırakılmasının önlenmesi talimatı verilmişti (Bareilles 1919: 83). Ancak kongredeki kombinezonlar bu talimatın yerine getirilmesini imkânsız kılmıştı.

Mehmed Ali Paşa hakkında bildiğimiz kadarıyla tek akademik makaleyi yazmış olan Kornrumpf, paşanın Osmanlı Devletinin her hakkı ve kilometre karesi için uğraştığı fikrindedir. Türk-Sırp sınırının yeniden tespitinde etnografik ve stratejik gerekçeler ileri sürerek bir sınır komisyonunun görevlendirilmesini sağlamıştır (Kornrumpf 1980: 18). Sırbistan Hariciye Nazırı Ristic Belgrad'daki İngiliz diplomatik misyon şefine Mehmed Ali Paşa'nın Berlin Kongresinde Sırbistan'ın bütün taleplerine şiddetle karşı koyduğunu (Rizaj 1978: 219) ifade edecektir.

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasi gâileler yanında içinde cırpındığı mali sıkıntılar Berlin Kongresine yollanan heyete de yansımış görünmektedir. Heyet Başkanı Karatodori Paşa daha kongreye geldiklerinin beşinci günü İstanbul'a çektiği telgrafta ellerindeki paranın yol, otel ve telgraf masrafları yüzünden tükenmek üzere olduğunu bildirmiştir. Kendileri için 25 bin marklık bir kredinin Osmanlı Bankası Berlin şubesine havale edilmesini talep etmiştir (HR TO, 555/79, 22.6.1878).

Delegelerin bütün gayretlerine rağmen Osmanlı Devleti'nin pazarlık gücü kalmadığından Berlin Kongresinde parlak bir sonuç alamadığı bilinmektedir.⁸ Kongre bittikten sonra doğduğu şehir olan Magdeburg'u ziyaret eden (Kornrumpf 1980: 20) Mehmed Ali Paşa İstanbul'a dönerek askeri şura üyeliği görevine devam edecektir.

“Arnavutluk Taraflarına Memur-ı Mahsus”

Berlin Kongresinden daha aylar önce Ayastefanos Andlaşması hükümlerinin bölgede şiddetli reaksiyonlar yarattığı bilinmektedir. Daha Berlin Kongresinin toplanmasından üç gün evvel 10 Haziran 1878 tarihinde Prizren'de 300 delege ile daha sonra Prizren Arnavut Ligi olarak anılacak olan Arnavutluk Cemiyet-i İttihadiyesi (Türkgeldi 1987: 136) veya Arnavud Heyet-i İttihadiyesi toplanmıştı. Katılanlar Arnavut bölgelerinin yabancı bir devlete verilmesine karşı ölümüne mukavemet edilmesi için besa bağladılar. Arnavut topraklarının savunmasında Arnavutların seferber edilmesine yardım ve koordinasyon için Prizren'de bir merkez komitesi teşkil ettiler (Gawrych 2006: 45-46). Berlin'de Müslüman nüfus çoğunluklu bölgelerin Karadağ ve Sırbistan'a terk edileceğinin anlaşılması Arnavutlar arasında infial yarat-

⁸ Osmanlı murahhası Bismarck olsaydı dahi sonuç değişmezdi (İnal 1982: 842)

mişti.⁹ Diğer taraftan Prizren Ligi tarafından Karadağ'a terk edilecek olan Plava ve Gosinye'nin savunması için silahlı Arnavut [milis] birlikleri kurulmuştu (Bozbora 1997: 159).

10 Ağustos 1878 günü Sadrazam Safvet Paşa'yı ziyaret eden Avusturya Sefiri, Sırbistan'a terk edilecek yerlerde anlaşma hükümlerine mukavemet olacağını Sırbistan Prensi Milan'a atfen bildirmiş ve halkın muhalefetine ne gibi tedbirler alınmakta olduğunu sormuştur (İ MMS, 59/2772, 11 Ş 1295). Sefire halkın karşı koymasının önlenmeye cevabı verilmiş, ancak diğer taraftan devleti büyük gailelere maruz bırakmamak *maksadıyla* "ahaliyi davayı serkeşiden [vaz] geçirmeye çalışmak için muktedir bir komiser tayini" gerektiği lüzumu ifade edilmiştir. Bu görev için Meclis-i Vükela'da görüşüldükten sonra Dar-ı Şura-yı Askeri azası Mehmed Ali Paşa padişaha teklif edilmiştir. Paşa'nın "ehliyet ve o havalide nüfuz ve heybeti"¹⁰ ve "efkâr-ı devlete vakıf" tercih gerekçesi olarak ifade edilmiştir. Sultan Abdülhamid, sadaretin arzasına ertesi gün olumlu cevap vermiştir.

Büyük Güçler bölge halkının tepkisini Babıali'nin teşvik ettiği görüşünde olduğundan Kongre kararlarının uygulanması için Kosova'ya daha önce Kongre'de Osmanlı Devletini ikinci murahhas olarak temsil etmiş Mehmed Ali Paşa'nın görevlendirilmesi (Rizaj 1978: 228) düşünülmüş olmalıdır. Görev yapacağı bölgelerde önde gelen birçok Arnavut ile arkadaş olmasının (Skendi 1967: 57) da tercih edilmesinde rolü olduğu ileri sürülebilir.

"Berlin Muahedesi ahkâmınca Memalik-i Devlet-i Aliye'den Sırbistan ve Karadağ hükümetlerine terki mukarrer olan bazı mahallerin tahliyesini ifa eylemek üzere memur-ı mahsus tayin" edilen Mehmed Ali Paşa için bir talimat hazırlanmıştır (İ MMS, 59/2783, 17 Ş 1295). Hazırlanan bu talimatın içeriği teşkil edilen Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından da uygun bulunduktan sonra onay için 16 Ağustos 1878 günü padişaha sunulmuştur. Bu talimatta Mehmed Ali Paşa'nın "hıfz-ı vatan için tahliye ve teslim mukavemet"e hazırlanan bölge ahalisini nasihat ve tavsiye ile ikna vazifesi verilmiştir. Talimata göre bölge halkı Berlin Andlaşması hükümlerini bilmemekte "sakin oldukları memleketlerin kâmilan memalik-i ecnebiyeye ilhak" olunacağını zannetmektedir. Bu yüzden muahede kararları halka "layıkıyla tefhim ve tebyin" edilmelidir. Ayrıca bölge halkının mukavemet düşüncesi "vatan kaziyesinden" ve bu da "muhabbet-i vataniyeden" doğmuşsa da devletin andlaşma hükümlerine uyulmamasının kendileri için pek büyük bir pişmanlık ve mazarrat doğuracağı devleti de "müşkilat ve muhatarata uğratacağı" ifade ve telkin edilerek mukavemet konusundaki fikirleri değiştirilmeye çalışılacaktır.

⁹ Sırp Prensi Milan'ın Belgrad'daki İngiliz diplomatik temsilcisine söylediğine göre Haziran başından itibaren mülakatın yapıldığı Ağustos sonuna kadar Sırbistan Hududuna Arnavutların taarruz etmediği gün yok gibidir. Haziran ayında Sırp 300'den fazla asker kaybetmişlerdi (Rizaj 1978: 221).

¹⁰ Mehmed Ali Paşa'nın bölgede geçmiş yıllarda Arnavut çeteleri ortadan kaldırması ima ediliyor olmalı.

Terk edilecek bölgeler ahalisinden Karadağ ve Sırbistan idaresine girmek istemeyenlerin Osmanlı topraklarına göçebilecekleri ve geride bırakacakları mal ve emlakı satma ve vekâletle idare haklarının da andlaşma hükümlerinden olduğunun da ilgililere izahı talimatı verilmiştir. Yine bırakılacak bölgelerde bulunan asker ile mühimmat ve levazımın tahliyesi ile Karadağ ve Sırbistan'dan Osmanlı idaresine iade edilecek bölgeler için civar vilayetlerden gereken askeri ve mülki memurların görevlendirilmesi de Mehmed Ali Paşa'ya direktif olarak kaydedilmiştir.

Talimatta Mehmed Ali Paşa duruma göre İşkodra veya Kosova vilayetinde bulunacağından bulunmadığı vilayette kendisine vekalet etmek üzere maiyetine bir liva (tuğgeneral) ile halka nasihat etmesi için *ulema-yı kiram*'dan bir zat görevlendirileceği de ifade edilmiştir. Andlaşma hükümlerine göre tahliyelerin öngörüldüğü tarihte¹¹ tamamlanmasına gayret gösterileceği de ayrıca belirtilmiştir.

Mehmed Ali Paşa için hazırlanıp kendisine arz edilen talimata Sultan 17 Ağustos 1878 günü bazı ilaveler yapmıştır. İlaveler ile yine ahalinin ikna edilmesi lüzumuna vurgu yapılmış, askeri teçhizatın tahliyesinde özen gösterilmesi ve Sırp ve Karadağ idaresinde kalacak olan Müslümanların yoğun baskı göreceklelerinden Osmanlı topraklarına göçmeleri için "*şimdiden*" tedbir alınması talep olunmuştur. Sultan Abdülhamid ilave ettiği hususlarla talimatın Mehmed Ali Paşa'ya teslim edilmesini ve paşanın maiyetine tayin edilecek memurlarla "*hemen*" görev bölgesine hareket etmesini irade etmiştir (İ MMS, 59/2783, 17 § 1295).

Talimatta paşanın maiyetine tefrik edileceği bildirilen ve kendisinin bulunmadığı vilayette vekilliğini yapmak üzere "*ferik yerine erkân-ı harp mirlivalarından*" Hüsnü Paşa görevlendirilmiştir. Mehmed Ali Paşaya 15 bin kuruş aylık, 15 bin kuruş harcırah; Vekili Hüsnü Paşa'ya 5 bin kuruş aylık ve 5 bin kuruş harcırah tahsis edilmiştir (İ MMS 59/2777, 15 § 1295).

Mehmed Ali Paşa 19 Ağustos 1878 günü akşamı İstanbul'dan görev bölgesine hareket etti. Hareketinden önce ziyaret ettiği İngiliz Büyükelçisine görevini sadık ve uzlaşmacı bir şekilde yapacağını ifade ederken İngiliz Büyükelçisinden Belgrad, Ragusa ve İşkodra'daki İngiliz konsoloslarının Karadağ ve Sırbistan hükümetlerine iyi niyet mesajının iletilmesini rica etti (Rizaj 1978: 214-215). Bu rica İngiliz makamlarınca yerine getirildi.

Bu ara Karadağ Prensi İstanbul'a ve Erkân-ı Harbiye Reisi İşkodra ve İpek'teki Osmanlı makamlarına telgraf çekerek kendilerine verilecek arazilerin bir an evvel teslim edilmesi talebinde bulunmuştur (İ DUİT, 143/51 19 § 1295). Mehmed Ali Paşa'nın yola çıktığının ertesi günü Sadrazam Safvet

¹¹ Berlin Andlaşmasının 32. maddesi gereğince arazi mübadelesi andlaşmanın tasdikli suretlerinin teatisinden itibaren 20 gün içinde tamamlanacaktır. Müstahkem mevki, mühimmat ve zahire tahliyesi için ilave 15 verilecektir. Karadağ Prensi 13 Ağustos 1878 tarihli telgrafında andlaşmanın onaylı suretinin kendisine ulaştığını söylediğine (Y EE, 76/6, 21 § 1295) göre Plava ve Gosine nahiyeleriyle ve diğer askeri vasfı bulunmayan mahallerin 2 Eylül 1878 tarihine kadar Karadağ'a teslimi gerekmektedir.

Paşa Karadağ Prensi Nikola'nın Berlin Kongresinin öngördüğü arazi mübadelesinin bir an evvel tamamlanması yönündeki bir hafta önceki telgrafına verdiği 20 Ağustos 1878 tarihli cevapta andlaşmada öngörülen mübadele tarihinde gecikme olabileceğini ancak bu gecikmenin ahalinin zihnen hazırlanması ve olabilecek karışıklıkları önleme gayretinden kaynaklandığını ifade edecektir (Y EE, 76/6, 21 Ş 1295).

Arnavutlar için Mehmed Ali Paşa daha önce buralarda hükümeti rahatsız etmiş olan eşkiya çetelerini sindirmiş¹² olduğundan da bölgede hiç de sevilen birisi değildi. ¹³ Yaygın Arnavut anlayışına göre Mehmed Ali Paşa, Berlin'de Arnavut topraklarının Karadağ'a verilmesini savunmuş ve Sırbistan ile Rumeli arasındaki araziye Avusturya'ya terk ederek Müslümanlar arasındaki irtibatı kestiği için haindi.¹⁴

İstanbul'dan Kosova'ya hareketinden hemen sonra başkente gönderdikleri telgraflarda Arnavut ileri gelenleri paşayı kabul etmeyeceklerini, kendisine verilen görevi yapmakta ısrar ederse öldürüleceğini ifade etmişlerdi. Babıalı bu telgraflara önem vermedi. Daha sonra Mehmed Ali Paşa'nın yakın arkadaşları hükümetin Berlin Kongresinde verilen tavizlerden ötürü onu suçlu bularak kasten ölüme yolladığını iddia edeceklerdi (Rizaj 1978: 228).¹⁵

25 Ağustos günü Prizren'e gelen Mehmed Ali Paşa (Skendi 1967: 57) burada Priştine Valisi Nazif Paşa¹⁶ ile buluştu. Ve hemen şehirdeki Prizren Ligi'nin üst seviye idarecileriyle temasa geçti. Bölgenin eşrafı Prizren'e celbedilerek Berlin Andlaşması hükümlerine göre Gusine ve Plava'nın Karadağ'a terk edilme mecburiyeti anlatıldı. Olumlu bir cevap alınamadı. Esasen Prizren Ligi daha paşa şehre gelmeden tekliflerini kabul etmeme kararı almıştı (Pahumi 2007:63). Diğer taraftan Karadağ hududuna yakın Yakova ve İpek kazalarının dağlı halkının ikna edilmesi için Kalkandelenli Dırala Hasan, Yakovalı Abdullah Paşa, Debrelî Sadık Bey Yakova'ya gönderildi (Sedes 1946: 181). Prizren'de Mehmed Ali Paşa'ya karşı Prizren Ligi'nin girişimleriyle soğuk hatta düşmanca bir hava oluşturulmuştu. 26 Ağustos günü Paşa Bayraklı Medresesi bulunan Prizren Ligi merkezine gidip önde gelen şahsiyetleri iknaya çalışırken merkeze 100-150 metre mesafede bir kahve-

¹² 6 Eylül 1878 günü Yakova'da Mehmed Ali Paşa'yı öldürdüğü ileri sürülen Jusuf İbrahim Kreku, paşayı "savaşta" öldürülen iki amcasının intikamı için vurduğunu iddia edecektir (Pirraqu 2003: 122). Müşirin Karadağ, Sırbistan ve Rusya ile yapılan savaşlarda iki sivil Arnavutu öldürtmesi makul olamayacağına göre intikamı alındığı söylenen maktullerin paşanın önceki yıllarda bölgede imha ettiği soyguncu çetecilerden oldukları çıkarsanabilir. Bu durum paşanın önceki görev safahatında Arnavut çetecilerle mücadelesinin yeni görevinde işini güçleştirdiğini göstermektedir.

¹³ İngiliz diplomatik raporlarına atfen Kurat 1968: 155.

¹⁴ İngiltere Selanik Konsolosunun 14 Eylül 1878 tarihli raporu (Rizaj 1978: 231).

¹⁵ Bölgede hadiseden 20 yıl kadar sonra görev yapmış bir subay da İngiliz diplomatik raporundaki bu iddiayı daha keskin ifadelerle ileri sürmektedir (Külçe 1944: 260).

¹⁶ Avusturya diplomatik raporlarına göre Nazif Paşa Mehmed Ali Paşa'nın öldürülmesine varan olayları kıskırtanlardan birisidir (Pirraqu 2003:131).

hanede paşanın telgrafcısı öldürüldü¹⁷. Katil'in Prizren Ligi ile irtibatı bilinmekteydi (İlijaz 1978: 35).

Bölge eşrafını ikna girişimleri sürerken şehre geldiğinin ikinci günü Karadağ Prensi Nikola'ya telgraf çeken "*Arnavutluk'a Memur Komiser Müşir Mehmed Ali*" arazi mübadelesi için hududun her iki tarafında da münazaa çıkmaması için kendisine talimat verilmiş Karadağ Komiserinin Gosine veya Kolaşin'e gönderilmesini istedi (HR TO, 555/101, 26.8.1878). Ertesi gün benzeri bir telgrafi Sırbistan Prensi Milan'a çekti. Bu telgrafta da "*Devlet-i Aliye Komiseri Müşir Mehmed Ali*" halen Familok Dağı ile Karniyor'a arasında bulunan Sırp askerinin andlaşma hükümlerine göre geri hatta çekilmiş olması gerektiğini hatırlattı. Anılan bölgenin tahliyesi için ilgili Sırp makamlarına Prensin emir vermesini talep etti. Diğer konuları görüşmek üzere vekili Hüsnü Paşa'yı Priştine gönderdiğini, tayin edilecek Sırp yetkilinin de oraya yollanmasını istedi (HR TO, 555/102, 27.8.1878).

Prizren'de durumun bir gelişme göstermemesi üzerine Mehmed Ali Paşa bizzat Yakova'ya giderek mahalli halkı kendi bölgesinde ikna etmeyi düşündü. Şehirdeki hükümet yetkilileri ve Prizren Ligi idarecileri gitmemesini tavsiye ettiler (İlijaz 1978: 35). Ancak paşa 1 Eylül günü refakatında zayıf bir müfreze ile Yakova'ya hareket etti. Daha önce maiyetinde çalışmış olan bir dostu ve Prizren Arnavut Ligi'nin de Yakova merkezi başkanı (Piraku 2003: 119) olan Abdullah Paşa Drini'ye misafir oldu. Paşa Arnavutlar arasında kule denilen kan davaları ve iç çatışmaların yaygın olduğu bölgede savunmaya da elverişli bir konakta ikamet etmekteydi. Konak¹⁸ içinde yüzlerce kişinin barınmasına yetecek derecede genişti. Abdullah Paşa konakta bulunan 80 kadar silahlı adamını misafirini korumakla görevlendirdi (İlijaz 1978: 36). Müşir Paşa hemen nüfuzlu Arnavut beylerini görüşmeye çağırdı.

Sadarete gönderdiği 2 Eylül 1878 tarihli telgrafa göre "*evvelce Yakova'ya gönderilmiş olan rüesadan*" da bir haber alınmamıştı. Bu yüzden kendisi bir gün önce bizzat Yakova'ya gelerek durumu soruşturmuştur. Söylenlere göre ahalinin geçimleri için yaylalarda bulunmaları ile Ramazan dolayısıyla kasabalara gelmeleri güçlük arzettiğinden kendisi ertesi gün İpek'e giderek Arnavut ileri gelenleri görüşecek bu da mümkün olmazsa Gusine'ye giderek "*ifa-yı memuriyet çaresine bakılacaktır*" (A MKT MHM, 483/9, 4 N 1295).

Mehmed Ali Paşa aynı telgrafında kendisine verilen görevi yerine getirmek için üzerine düşen her şeyi yapacağını ihsas ederken vaziyetin git-tikçe kötüleştiğini de üstü kapalı bir şekilde rapor etmiştir. Bu çerçevede Yakova ve İpek'e ihtiyaten ikişer tabur kuvvetin süratle gönderilmesini talep etmiştir. Ayrıca Arnavutların andlaşma hükümlerine karşı koymama-

¹⁷ 2007 ve 2009-2010 yıllarında Kosova'da vazifeli iken Mehmed Ali Paşa'nın öldürülen telgrafçısının gayrimüslim olduğundan hareketle esasen kendisinin de Müslüman olmadığı şeklinde iddiaları yerel Arnavutlardan şahsen işitmişim.

¹⁸ Abdullah Paşa'nın konağına literatürde saray da denilmektedir.

ları konusunun nasihat ile halledilmemesi durumunda beş gün önce talep ettiği talimatın verilmesini istemiştir.

Paşa'nın Sadarete bu telgrafı çektiği 2 Eylül günü nezdine çağırdığı Arnavut eşraf yani Prizren Ligi yöneticileri Berlin Kongresinin Karadağ ve Sırbistan'a terk edilecek mahallerle ilgili kararlarına uymaya davet eden tavsiye ve telkinlerini kızgınlıkla karşıladılar ve kendisini terk ettiler (Skendi 1967: 57). Abdullah Paşa'nın konağında eski zaptiye subayları olan Şakir Bey, Bayram Ağa (Rizaj 1978: 230) ile Rüstem Ağa dışında ikna edebildiği kimse kalmadı. Arnavut eşraf Mehmed Ali Paşa'dan Yakova'yı terk etmesini de isteyecektir.

Hadiseden sonra konunun tahkikat raporuna istinaden olayı anlatan bir generale göre (Sedes 1946: 181-183)¹⁹ aynı akşam asiler Abdullah Paşa konağındaki Mehmed Ali Paşa'nın odasını kurşunlanmaya başladı. Ev sahibi ve Kaymakam Mahmud Efendi'nin çabalarıyla asilerin ateş kesmesi sağlandıysa da Prizren'den iki tabur asker getirilmesi için paşanın telgraf çekme girişimi, telgrafhane isyancıların eline geçtiğinden başarısız oldu. Ancak süvari ile Prizren'e paşanın emri iletildi. 4 Eylül günü Prizren'den Yenişehir Redif Taburu Yakova'ya geldi. Bu taburun bir kısmı konağa alındı. Fakat tabur kötü bir sevk idare ile önce kışla yerine halka açık bir alana yerleşince halk askerlerin fikrini çeldi. Askerler silahlarını asilere gönüllü olarak teslim etti.

Taburun silahlarını ele geçiren asiler bu defa kışlaya hücum ederek birliğin silah, cephane ve erlerin üzerindeki elbiseleri dâhil hemen her şeyi yağma ettiler. Erler çıplak denecek bir vaziyette Prizren'e döndüler. Taburun yağmasından sonra isyancılar konağa hücum ettiler. 4 Eylül akşamına kadar çatışmalarda asilerden 2, konağın içinden iki kişi vurularak öldü. Kaymakam ve Müftü ertesi gün yani 5 Eylül saat 10'a kadar Mehmed Ali Paşa'nın Yakova'yı terk edeceği şartıyla asilerin ateşi kesmesini sağladılar. Ancak isyancılar Mehmed Ali Paşa ve refakatindekilerin binmeleri için hayvan kullanmalarına izin vermeyince Abdullah Paşa'nın telkiniyle müşir paşa şehri terk etmekten vazgeçti. Asilerin verdikleri sürenin bitiminde konak 6-7000 kişi tarafından kuşatıldı. Konakta ev sahibinin adamları dâhil toplam bulunanların sayısı 500 kişi²⁰ kadardı.

Saldırıyı yeniden başlatan Arnavutlar bir yorgana gaz döküp yakarak konağın saçağına attıklarından konak ateş aldı. Paşalar dışarıdan ateşe açık olan konağın selamlık tarafına geçmek zorunda kaldılar. Bu ara ev sahibi

¹⁹ Kitaptaki kronoloji uyumsuzlukları diğer kaynaklardan da faydalanarak tarafımızdan tasahih edilmiştir.

²⁰ İngiliz Konsolosluğuna bilgi veren olaydan sağ kurtulmuş bir subayın verdiği bilgiye göre içerideki sadece 150 civarındadır. Bu durumda konakta ev sahibinin adamlarıyla beraber 230 kadar kimse bulunmaktadır (Rizaj 1978: 230). Bu rakam gerçeğe daha yakın kabul edilebilir.

Abdullah Paşa vuruldu.²¹ Bu ara konağın yanan tarafında boşluklar meydana gelince asiler konağın içine dolmaya başladılar. Abdullah Paşa'nın cesedini dışarı çıkarıp parçaladılar.²² Konağın içindeki redif neferleri asilere karşı silah kullanmayınca Mehmed Ali Paşa, Abdullah Paşa'nın adamlarına emir dinlemeyen askerlerin bir kısmını vurdurarak savunmaya devam etti.

6 Eylül günü çatı katı da yakılan Abdullah Paşa'nın konağından dışarı çıkmak zorunda kalan müşir paşa etraftan açılan ateşlerle 16 yerinden yaralanarak hayatını kaybetti.²³ Asilerin elebaşlarından Yakovalı Rıza²⁴, müşirin kafasını vücudundan keserek ayırdı. Kesilen baş bir sırığa geçirilerek davul zurna çalınarak sokak sokak teşhir edildi (Avlonyalı Ekrem Bey 2006: 166-167). Kaymakam Mahmud Efendi Müşir Mehmed Ali Paşa'nın başını asilerden para vererek satın almış ve vücuduyla beraber defnettirmiştir (Sedes 1946: 183). Asiler paşanın cesedini, refakatinde katledilenlerden Alay Emininin cesedi ile beraber konak yakınlarındaki gübrelığe gömdürmüşlerdir (Külçe 1944: 259). Bu tercihte Müslüman olmadığını ileri sürdükleri paşayı Müslüman mezarlığına koymama yanında tahkir etme güdüsünün de baskın olduğu görülmektedir.

Yakova'da meydana gelen olaylarda 360 kişi hayatını kaybetmiştir (Sedes 1946: 183). Bu sayının 30'u Abdullah Paşa'nın adamları ve 40'ı asker olmak üzere 70'inin müşiri korumaya çalışırken öldürülmüş olduğu (Piraku 2003: 122) değerlendirilmektedir.

Paşanın Katlinin Siyasi Sonuçları

Mehmed Ali Paşa'nın Yakova'da feci şekilde öldürülmesi Osmanlı arşiv evrakına göre ahali arasında olumsuz etki yaratmıştır (Y A HUS, 159/62, 16 N 1295). Başka bir söyleyişle Arnavut merkezkaç hareketi moral ve motivasyon kazanmıştır. Sadrazam Safvet Paşa hadiseden iki gün sonra İngiliz Sefirine bölgede durumun vahim olduğunu, asilerin üzerine İstanbul'dan asker gönderilse dahi bu askerin Müslüman ahalinin üzerine ateş açıp açmayacağına güvenilemeyeceğini ifade ile Arnavutların Karadağ ve Sırbistan'a toprak verilmesini kabul etmemekte kararlı olduğunu ifade etmiştir (Rizaj 1978: 22-223). Osmanlı diplomatik raporlarında Mehmed Ali Paşa'nın kat-

²¹ İngiltere Selanik Konsolosu'nun Abdullah Paşa'nın konağın hemen yanındaki minareden aşağı atılarak öldürüldüğü iddiası (Rizaj 1978: 230) muhtemelen olayı dramatize eden bir abartı olmalıdır.

²² İstanbul'da yayınlanan bir gazete konu hakkında Müşir paşayı korumaya çalışan "Arnavud Abdullah Paşa dahi Mehmed Ali Paşa'dan bir gün evvel pare pare edilmiş" demektedir (Tercüman- Hakikat 1878: 1).

²³ Paşanın ölüm tarihinin 6 Eylül 1878 olduğu üzerinde literatürde ihtilaf görünmüyor. Ancak bir kaynakta 6/7 Eylül olarak geçmektedir (Kornumpf vd 2003: 243).

²⁴ Yakovalı Rıza 1898'de padişah yaverliği de verilerek Jandarma Binbaşı rütbesi ile İşkodra Jandarma Komutanı oldu, daha sonra albaylığa terfi etti (Sedes 1946: 183). Meşrutiyetin ilanından sonra Halep'te sürgündeyken Arnavutlar arasında yeni rejimi karşı ayaklanma girişiminden ötürü takibata maruz kaldı (Kırmızı 2009: 1-34).

linin devletin prestijine ağır bir darbe indirdiği ifade edilmiştir.²⁵ Diğer taraftan bu durum bölgenin Avusturya tarafından işgaline gerekçe olarak görülmeye başlanmıştır.²⁶

Bu moral ve motivasyonla halk çoğunluğu Arnavut olan ve Berlin'de kendisine verilmesi kararlaştırılmış merkezleri bir an evvel ilhak etmek üzere sabırsızlanan Karadağ'ın hududuna binlerce silahlı Arnavut toplanmış, kendilerine saldırı emri verilen Karadağ askerlerini dağıtmışlardır (Vickers 2001: 34). Büyük Güçler, Şubat 1879'da Babiali'den Plava, Podgoriçe, Gusine ve Ülçin'den artık vaz geçerek ihtilafı bölgelerden askerini çekmesini ısrarla talep ettiyse bir gelişme olmadı. 1880 yılı başında Babiali Karadağ'a Müslüman çoğunluk bölgeleri yerine Katolik Arnavutlarla meskûn Hoti ve Gruda'yı teklif etti. Nisan ayında Büyük Güçler bu teklifi kabul ettiler (Kurat 1968: 157). Arnavutlar yine sert tepki gösterince Babiali anılan bölgeler yerine Ülçin'i teklif etti. Teklif kabul edildi. Fakat teslim yine Arnavut tepkisinden ötürü geciktirildi. Nihayet Büyük Güçler İzmir'i işgalle tehdit edince Ülçin Karadağ'a teslim edildi (Vickers 2001: 35).

Eş ve Kızlarına Tahsisat

Mehmed Ali Paşa'nın katledilmesinden 4 gün sonra İstanbul İngiliz Büyükelçisi Layard, Londra'ya yazdığı raporunda müşirin nazik, cömert ve hayırsever ve dürüst bir adam olarak namı olduğundan bahisle fakir olarak ölen paşanın geride bıraktığı ailesinin bir evinin dahi bulunmadığını yazmıştır. Büyükelçi, Mehmed Ali Paşa'nın ailesinin kendi durumlarını Sultan'a arz etmesini kendisinden talep ettiğini bildirmektedir (Rizaj 1978: 229-230). Aynı gün Ahmed Mithat Efendi'nin gazetesindeki bir haberde de paşanın "*familyası halkına maaşlar tahsisıyla terfih-i hallerine inayet buyrulacaktır*" denilmiştir (Tercüman-ı Hakikat 1878: 1).

Gazetede bu haberin yayınlandığı gün Seraskerlik Sadaret'e bir arıza yazarak müşir paşanın dul eşi ve kızları için maaş bağlanmasını için girişimde bulunacaktır. Serasker arızasında ferik ve daha küçük rütbedeki subay ve generallerin görev başındayken vefatları halinde ailelerine maaş bağlanması ilgili nizamnamede yazılmasına rağmen müşir rütbesinde görev başında vefat edenlerle ilgili bir hüküm olmadığını beyan etmiş ve Müşir Mehmed Ali Paşa'nın eşi Ayşe Hanım ile sırasıyla 19, 16, 14 ve 7 yaşlarındaki kızları Hayriye²⁷, Leyla²⁸, Zekiye²⁹ ve Adeviye'ye tensip buyrulacak mik-

²⁵ Karatodori Paşanın Viyana'dan 9 Eylül 1878'de Sadarete yolladığı telgraf (Y PRK HR, 3/41, 12 N 1295), Viyana Sefaretinin Hariciye Nezaretine 9 Eylül 1878 tarihli telgrafı (HR TO 130/76, 09 09 1878) ve Buda Şehbenderliğinin 12 Eylül 1878 tarihli raporu (HR TO, 322, 12 09 1878)

²⁶ Viyana'daki İngiltere Büyükelçisinin Londra'ya 10 Eylül 1878 tarihli raporu (Rizaj 1978: 226)

²⁷ Daha sonra Hareket Ordusu Komutanı olacak olan Hüseyin Hüsnü Paşa ile evlendi. Hayriye Hanımın Hüseyin Hüsnü Paşa ile evliliğinden doğan Tahsin Bey tanınmış siyasetçi Mehmet Ali Aybar'ın babasıdır.

tarda maaş bağlanmasını teklif etmiştir. Bu teklif üzerine Encümen-i Meşverette konunun görüşüldüğü ve paşanın eşine 2000 kuruş ve kızlarına 1000'er kuruş tahsisat bağlanmasının padişah iradesine sunulduğu Sadaret'in arizısından anlaşılmaktadır. Mehmed Ali Paşa ailesine maaş bağlanması tekliflerinin yanında müşir rütbesinde görevi başında vefat edenlerle ilgili Seraskerlikçe bir nizamname hazırlanması teklifi de Sultan tarafından 26 Eylül 1878 günü uygun bulunmuştur (İ MMS, 59/2796, 28 N 1295).

Sonuç Yerine

Hadiseden üç yıl sonra Sultan Abdülmecid devri Osmanlı memurlardan Yusuf Gök Çavuş adlı bir ihtiyar Mehmed Ali Paşa ve Alay Emini'nin kabirlerini yaptıracaktır. Bir müddet sonra da yerli halk müşirin mezarından toprak alarak "*Mehmed Ali Paşa'nın başı bir bıçak vuruşu ile nasıl kesilmişse benim hastalığım da öyle hemen kesilsin*" deme âdeti başlatacaktır (Külçe 1944: 259). Bu âdette şifa beklenen feci olayın kendisidir.

Mehmed Ali Paşa'nın feci akıbeti Arnavut folkloründe birçok türküye konu olmuştur. Ancak bu türkülerde paşanın katli önemli bir kahramanlık hadisesi gibi ele alınmış görünmektedir. Tanınmış Arnavut seçkinlerinden Avlonyalı Ekrem Bey bu türkülerden birisinin sözlerinden bazı ifadeler naklediyor: "*Vay medet pir Abdullah Beyim (Mehmed Ali Paşa'yı konağında misafir edip savunan Abdullah Paşa), kendin öldürüldüğün yetmedi, bir de misafirine rezil oldun.*" (2006: 167). Arnavut akademisyenlerinden Muhamet Pirraku, 1973 yılında paşanın katiline yakılan 33 satırlık "*kim kesti paşanın başını?*" türküsünün sözlerini kayda geçirdiğini ifade etmektedir (1973: 122).

Sultan Abdülhamid döneminde yayınlanan bazı kaynaklarda Mehmed Ali Paşa'nın öldürülmesinden kaza olarak bahsedilmektedir. 1892'de bir subay tarafından yazılmış Harbiye tarihçesinde "*kazaya uğradığı*" kaydedilen (Mehmed Esad 1310: 241) müşirin 1897 yılında yayınlanmış olan Sicill-i Osmani adlı biyografi kitabında da "*kazaen*" vefat ettiği (Mehmed Süreyya 1996: 957) yazılmıştır. Bu durum Sultan Abdülhamid dönemi Arnavutları hoş tutma siyasetinin yansıması olarak izah edilebilir.

Mareşalin günümüz Türkiyesinde tanındığını ileri sürmek zordur. Şöhret sahibi bazı kimselerce popüler bazı yayınlarda paşaya "*dönme*", "*Alman muhtedisi*" ve "*itibarsız*" gibi sıfatlarla hakaret edildiği de olmuştur (Danışmend 1972: 303, 305, 306, 308, 315). Popüler muhafazakâr söylemde ise adı genellikle soyundan gelenleri eleştirmek için anılır. Denebilir ki neslinden gelen Ali Fuat Cebesoy, Nazım Hikmet[Ran], Mehmet Ali Aybar, Oktay

²⁸ Leyla Hanım, tanınmış Polonya asıllı şehit Mustafa Celaleddin Paşa'nın oğlu Hasan Enver Paşa ile evlendi. Nazım Hikmet'in annesi Ayşe Celile Hanım, Oktay Rifat'ın annesi Münevver ile 19 yaşında Çanakkale'de şehit olan Mehmed Ali Bey Enver Paşa ile Leyla Hanımın evliliğindedir (Müşir Mehmet Ali Paşa'nın damadı... 1984: 11).

²⁹ İsmail Fazıl Paşa ile evlendi. Milli Mücadele Komutanlarından Ali Fuat Cebesoy Paşa (Müşir Mehmet Ali Paşa'nın damadı... 1984: 11) ile Albay Mehmet Ali Cebesoy bu evliliktedir.

Rifat[Horozcu] gibi tanınmış kimseler olmasaydı 19. Yüzyıl Osmanlı tarihinin bu kayda değer önemli şahsiyeti dar bir akademik çevre dışında tamamen unutulmuş olacaktı.

Bu makalenin yazarı 2009-2010 yıllarında Kosova'da vazifeli iken marşalin Yakova'daki mezarının onarımı ve düzenlemesi için resmi girişimlerde bulunmuştu. Arnavutlarda yaygın Mehmed Ali Paşa algısının "Arnavut halkının düşmanı", (Ilijaz, 1978: 34) "murtat"[dinden dönmüş, hain]³⁰ "murtat paşa" (Pirraku 2003: 125) "sünnetsiz gavur" gibi olumsuzluklar içermesi söz konusu girişimimizin sonuçlanamamasının resmen ifade edilmese de sebebi sayılabilir. Diğer taraftan Kosova yetkilileri nezdinde diplomatik ve siyasi gücü bilinen Ankara'nın da Mehmed Ali Paşa'nın mezarının düzenlenmesi girişimini sahiplenmediğine işaret edilmesi gerekir.

KAYNAKLAR

Osmanlı Arşiv Belgeleri

A MKT MHM, 483/9, 4 N 1295.

C AS, 933/40391, 8 Recep 1294;

HR TO, 130/76, 09 09 1878; 322/22, 12 09 1878; 555/101, 26.8.1878; 555/102, 27.8.1878.

İ DH, 749/61191, 23 C 1294; 761/62084, 18 Z 1294.

İ DUİT, 138/52, 21 Ş 1295; 143/51 19 Ş 1295.

İ MMS, 59/2772, 11 Ş 1295; 59/2777, 15 Ş 1295; 59/2783, 17 Ş 1295; 59/2796, 28 N 1295.

Y A HUS, 159/62, 16 N 1295.

Y EE, 42/211, 6 C 1295; 43/4, 6 C 1295; 76/6, 21 Ş 1295.

Y PRK HR, 3/41, 12 N 1295.

Diğer Kaynaklar

ABDURRAHMAN ŞEREF EFENDİ (1985). *Tarih Musahabeleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

AKYILDIZ Ali (2011). *Sürgün Sefir Sadullah Paşa Hayatı, İntiharı, Yazıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

AVLONYALI EKREM BEY (2006). *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, İstanbul: İletişim Yayınları

BAREILLES Bertrand (1919). *Le Rapport Secret sur le Congres de Berlin Adresse a la's Porte par Karatheodory Pasha*, Paris: Editions Bossard.

BAYKAL Bekir Sıtkı (1998). "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, cilt XII, sayı 202, Nisan 1988, s. 195-208.

³⁰ Kelimenin Arnavutlar arasındaki tarihi ve güncel anlamı için eğitimci Tevfik Yücesoy'a müteşekkirim.

- Berlin Kongresi Protokollarının Tercümesidir* (1298). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- BOZBORA Nuray (1997). *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişmesi*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- British and Foreign State Papers* (1885), Volume 69, London: Foreign Office.
- CURTIUS Frederich (1906). *Memoirs of Prince Hohenlohe-Schillingsfuerst, Volume II*, New York: The Macmillan Company.
- DANIŞMEND İsmail Hami (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolijisi*, Cilt: 4, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- GAWRYCH George W (2006). *The Crescent and the Eagle Ottoman Rule, Islam and The Albanians, 1874-1913*, I B Tauris, London-New York, 2006.
- ILIJAZ Rexha (1978), *Lidhja e Prizrenit ne Dokumente Osmane*, Prishtine: Arkivi i Kosova,
- İBRAHİM ALAETTİN (1933-1935). *Meşhur Adamlar Hayatları Eserleri*, İstanbul: Hazırlayan ve çıkaran Sedat Simavi.
- İNAL İbnülemin Mahmut Kemal (1982). *Son Sadrazamlar-II*, 3. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.
- KIRMIZI Abdülhamit (2009). "Halep-Kosova Hattı, 1909: Arnavutluk'ta Meşrutiyete Karşı Bir İsyân Teşebbüsü", *Divan Disiplinlerarası Çalışma Dergisi*, cilt 4, sayı 26, 2009/1, 1-34.
- KORNURMPF Jutta und Hans-Jurgen (2003). *Fremde im Osmanischen Reich 1826-1912/13*, Band I, Dritte Auflage, Mainz/Stutensee.
- KORNURMPF Hans-Jurgen (1980). "Macarlı Mehmed Ali Paşa", çev. Mehmet Kahyagil, *Çevren Dergisi*, sayı 4, 1980, s. 11-21.
- KURAT Yuluğ Tekin (1968). *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1880*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- KUTAY Cemal (1965). "Sultan Hamid Devrinin Kaderleri Müşterek Üç Paşası", *Tarih Konuşuyor*, sayı 19, Ağustos 1965, s. 1692-1696 ve 1760.
- KÜLÇE Süleyman (1944). *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir: Ticaret Basımevi.
- MAHMUD CELALETTİN PAŞA (1983). *Mi'rat-i Hakikat*, cilt I-II-III, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul: Berekât Yayınevi.
- MEHMED ESAD (1310). *Mirat-ı Mektebi Harbiye*, İstanbul: Artin Asadoryan Şirket-i Mürebbiye Matbaası.
- MEHMED SÜREYYA (1996). *Sicill-i Osmani*, cilt 3, haz. Nuri Akbayır, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- "Müşir Mehmet Ali Paşa'nın damadı Ferik Hasan Enver Paşa'nın kendi çocukluğuyla babası Mustafa Celalettin Paşa'yı anlatan mektubu" (1984). *Tarih ve Toplum*, sayı 1, Ocak 1984, s. 4-15.
- PAHUMI Nevila (2007). *Consolidation of Albanian Nationalism: League of Prizren 1878-1881*, Michigan: University of Michigan (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

- PARMAKSIZOĞLU İ(smet) (1976). *Mehmed Ali Paşa*, Türk Ansiklopedisi, cilt XVIII, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- PÂKALIN Mehmet Zeki (1944). *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, cilt 4, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- PIRRAKU Muhamet (2003). *Muderriz Ymer Prizreni- Ora, Heart and Soul of Albanian League 1877-1887*, Sharr: Rrezeart.
- RIZAJ Skender (1978). *Lidhja Shqiptare e Prizrent ne Dokumente Angleze (1878-1881), The Albanian League of Prizrend in the English Documents (1878-1881)*, Prishtine: Arkivi i Kosoves.
- SAYGILI Hasip (2014). 20. "Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı", *Bilge Strateji*, sayı 10, 2014 Bahar, s. 35-62.
- SEDES Halil (1946). *1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları, 1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, Başlangıç II. Kısım, 2. Bası, İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi.
- SKENDI Stavro (1967). *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton-New York: Princeton University Press.
- Tercüman-ı Hakikat (1878). 10 Eylül 1878.
- TÜRKGELDİ Ali Fuad (1987). *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye, 2. cilt, 2. baskı*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- VICKERS Miranda (2001). *The Albanians A Modern History*, London-New York: I B Tauris Publishers.